

ANTIJUGOSLOVENSKA AKTIVNOST USTAŠA

IZVOD IZ JEDNE TAJNE I NAJSTROŽE POVERLJIVE OKRUŽNICE,
KOJU JE VODSTVO HRVATSKOG NARODNOG POKRETA
UPUTILO ORGANIZACIJAMA

28. avgusta 1939.

. . . Hrvatski seljački narodni pokret, za razliku od ostalih hrvatskih narodnih pokreta i van domovine, neće, da ubaci hrvatski narod u borbe, koje bi mogle da mu naškode i da stave u pogibelj postignuće hrvatskih narodnih konačnih ciljeva, koji jesu i ostaju uvijek isti i nepromjenjeni, t.j. puna Sloboda i državna Nezavisnost.

Hrv. seljački narodni pokret teži i nastoji, da iskorišćavajući svaku situaciju postigne što veći uspjeh i baš je zato sklopljen „sporazum“ kao zgodno sredstvo i oružje borbe hrv. narodnog seljačkog pokreta.

Neka stoga svakome bude jasno, da „sporazumom“ vodstvo hrv. narodnog seljačkog pokreta nije se odreklo postignuća krajnjih ciljeva hrvatskog naroda . . .

II. „Sporazumom“ smo postigli, da su naši pouzdanici kao „hrvatski“ ministri ušli u centralnu vladu.

Treba da se oni uvijek, u štampi u našim izjavama i govorima, konsekventno nazivaju „hrvatski ministri“, jer se time ističe njihov položaj.

Postigli smo time: a) sudjelovanje u vladanju, dakle uticaj u vladanju; b) kontrolu vladanja tj. saznanje o odlukama vlasti i c) kontrolu prihoda sa pravom da iskorišćujemo prihode za ciljeve hrvatskog narodnog pokreta.“

Na taj način je beogradska centralna vlast jako oslabljena, i bez obzira na umanjeno područje njenoga uticaja posebnim položajem Hrvatske. Sudjelovanje hrvatskih ministara u toj vladi činimo uvijek ovim o daljim ustupcima na štetu države.

Pri svakoj zgodnoj prilici hrvatski ministri zaprijetiti će ostavkom i time izvojštiti daljnje ustupke hrvatskoj posebnosti.

Jer, vlada je od njih ovisna, bez njihova sudjelovanja nema vlade! Taj položaj daje hrvatskim ministrima ključ, koji im otvara sve i omogućuje izvanredno iskorišćavanje svih prigoda.

III. Kneza Namjesnika držimo u našoj vlasti. Pred njime smo uvijek na oko ponizni i vijerni, ali u suštini, on je igračka u našim rukama! . . .

V. U našoj štampi, u našim razgovorima i u našim izjavama treba i poslije sporazuma nastaviti udaranjem protiv beogradske hegemonije, treba naglašavati zlodjela diktatorskih režima, treba napadati sve one, koji ne shvaćaju da je svakoj akciji i ideji narodnog i državnog jedinstva za uvijek odzvonilo, treba tražiti daljnje izgrađivanje autonomije i nag-

lašavati nezadovoljstvo sa postignutim „sporazumom“, treba se uvijek žaliti da se sporazum ne vrši i ne stavlja u djelo itd. ...

Diranje u oružništvo i vojsku je teško, jer su Srbi tu vrlo osjetljivi, pak bi to izazvalo reakciju. To treba na drugi način potkopati. Neka se pri tome upotrijebe prokušane metode iz austrijskog vremena. Posebno treba pažnju posvjetiti, da naši pristaše vojni liječnici zauzmu važne položaje u vojnim ustanovama. Po njima ćemo slabiti vojsku i rušiti disciplinu u njoj. Svakako treba da organiziramo našu snagu. Imamo Zaštitu. Nju treba dalje razvijati i jačati po selima i gradovima. Nju ćemo pretstavljati kao pomoćnicu pri čuvanju reda i mira. Treba nastojati da vlasti dobiju povjerenje u Zaštitu. Ona će na taj način doći do saznanja vojne organizacije. Ali nju treba budno čuvati od uticaja srpske vojske. Njeno organizovanje treba da se ravna po metodama bivšeg hrvatskog domobranstva, isti nazivi, iste oznake, zapovijedi itd. Posebno pak paziti na duh Zaštite, kao i isticati duh hrvatskog narodnog pokreta za posebne hrvatske narodne ciljeve . . .

XIII. Treba uvijek isticati da je stanje „sporazuma“ samo prvi stupanj, prvi korak za postignuće daljnjih i viših ciljeva.

Zato neka se uvijek govori i spominje „slobodna i nezavisna Hrvatska“, „Samostalna Hrvatska“ itd. Neka se uvijek govori i piše o „hrvatskim interesima“, „hrvatskim narodnim pravima“, „hrvatskoj državnosti“ itd. Narodne mase neka su budne uvijek. Njima treba uvijek spominjati „hrvatsko narodno zastupstvo“, „hrvatske narodne zastupnike“, „Hrvatski Sabor“, koji da će donošati samostalne odluke itd. itd.

XIV. Protivnike uvijek žestoko napadati. Prikazivati ih kao nosioce korupcije, oštećivanja hrvatskih interesa, kao krvnike hrvatskog naroda, kao izdajnike kojima da će suditi narodni sud itd. itd. Treba omalovažavati njihova djela, ne spominjati njihovu štampu, izlagati ih poruzi itd.

XV. Držeći se gornjih uputa, mi ćemo izrabiti svaku konjunkturu za svoje ciljeve. Međunarodna situacija ide nam u prilog. Ruši se sistem Versaillesa, a Jugoslavija je tvorevina tog sistema. Naše će vodstvo balansirati između osovine i demokratije. Imamo ljude za jedno i za drugo. Glavno je da se ruši Jugoslavija. Pri tome nas u velike pomaže katolička crkva s jedne strane, a međunarodni komunizam s druge strane. Oni su nam — barem za sada — saveznici. Treba stoga, da izdižemo katoličanstvo kao nešto našega od vijekova. Treba da prikazujemo katoličanstvo kao glavni branič hrvatstva. Na pravoslavlje kao što i na bizantsku kulturu treba navaljivati i isticati, da su to specijalne srpske odlike ...

Naprijed, svi za SLOBODU I NEZAVISNU HRVATSKU! Vjera u Boga i seljačka sloga!¹

Lj. Boban, *Sporazum Cvetković—Maček*, 421—424.

¹ Poreklo ove okružnice Lj. Boban smatra vrlo nejasnim. Tekst je bio dostavljen Generalštabu januara 1941, koji ga je umnožio i poslao raznim organima. Objavili su je F. Čulinović, V. Terzić i Lj. (Boban u svojim studijama. Boban odbacuje pretpostavku da je u pitanju zvanični dokument vodstva HSS. Smisao okružnice je da se Sporazum iz avgusta 1939. „sabotira“, a njega je Hrvatsko narodno zastupstvo prihvatilo, sem Lovra Sušića. Okružnica je, po Lj. Bobanu, postojala, ali je pitanje koliko postojeći dokument odgovara stvarnom tekstu. Za nju je nedvosmisleno da je protivna Sporazumu i da ima jasnu antijugoslovensku orijentaciju. Po našem mišljenju, prihvatljivo je pomenuto stanovište da Maček nije mogao odobriti ovu okružnicu, pogotovu da on nije njen autor, ali nije isključeno da je deo zastupnika ili HSS-ovaca desne orijentacije učestvovao

Rim, 23. januara 1940.

... Pavelić je rekao da je ubeđen u uspeh ustanka, potvrdio je neophodnost da italijanske trupe, u jačini od oko 30.000 ljudi, čim ustanak bukne u Zagrebu, uđu u manje gradske centre i sela, i dodao je da u tako nastaloj situaciji Srbima neće preostati ništa drugo nego da se povuku na teritoriju stare Kraljevine Srbije. Čim ustanak počne Pavelić smatra da će neminovno doći do potpunog raspada jugoslovenskog organizma, onog koji je nastao Ugovorom od 1919. On misli da će biti potrebno, da se ovaj proces raspada ne bi ubrzao, da italijanske trupe uđu u Beograd i uspostave vladu, po mogućstvu sa Stojadinovićem na čelu, koja treba da pregovara sa Italijom i da odredi nove granice Srbije.

Na pitanje grofa Čana, Pavelić je rekao da smatra da bi dolazak italijanskih trupa na Kosovo, sa ciljem da se proširi suverenitet Kraljevine Albanije na to područje, doživeo uspeh. Pavelić potvrđuje reči grofa Čana, tj. da Srbi koji su se stvarno uvek bojali albanske iredentizma, ozbiljno strepe od albanske oružane akcije. Što se tiče sudbine Slovenije, Pavelić se slaže sa grofom Čanom u pogledu potrebe da se ova pokrajina prilagodi novom režimu koji će, zajedno sa Italijom, uspostaviti hrvatski narod. Neophodno potrebna privredi Hrvatske, pokrajina Slovenija, koja je uvek živela u slozi sa Hrvatskom, moraće da se prilagodi stanju stvari koje će nametnuti Italija.

Pavelić smatra da bi eventualno ustupanje Maribora Nemačkoj moglo predstavljati prirodnu kompenzaciju nemačkim interesima u Sloveniji. On ne krije da će proglašavanje nezavisne države Hrvatske u uniji sa Italijom predstavljati udarac planovima germanizacije, ali smatra da je podrška Italije neophodna katoličkoj Hrvatskoj kako bi se osujetili nemački planovi na Jadranu. Pavelić ujedno ukazuje na značaj koji bi za Italiju u Sloveniji predstavljala kontrola nad velikim rudnikom uglja u Trbovlju.

Grof Čano sa Pavelićem utvrđuje vreme podizanja ustanka i odobrava dosadašnju taktiku hrvatskih nacifašista, ali preporučuje Paveliću da ne žuri sa akcijom zbog očevidnih razloga međunarodnog karaktera i da, u svakom slučaju, sačeka „znak“ iz Rima kako bi se izbeglo da ustanak otpočne prerano. Na zahtev grofa Čana, Pavelić formuliše sledeće tačke:

- 1) Hrvatska će biti nezavisna država;
- 2) Hrvatska država će imati monetarnu i carinsku uniju sa Italijom;

u izdavanju pomenute okružnice u istom obliku i istog ili sličnog sadržaja. Ne bi moglo da se isključi da je u jednom obliku ova okružnica tajnim putem stavljena u promet od strane ustaških elemenata, koji su se skrivali iza HSS ili želeli ovu da kompromituju. Boban ističe „bezrezervno protivljenje frankovaca i razočaranje u članstvu HSS, kome je obećavana slobodna Hrvatska“. Isto tako, on navodi da je za razne unutrašnje teškoće traženo objašnjenje u ograničenoj slobodi koju je prema Sporazumu imala Banovina Hrvatska. Otuda je i postojeća atmosfera mogla biti povoljna za pojavu navedene okružnice, odnosno „Izvadka“, iako se sa sigurnošću ne može utvrditi njen autor. Vezivanje porekla ove okružnice za Mačeka potiče otuda što je „vođa“ javno iznosio neke centralne teze ovog dokumenta, a pre svega, da je Sporazum delimičnog karaktera, da nije utvrđena teritorijalna celovitost Banovine i njene nadležnosti. U onovremenim političkim usijanjalma krupne Mačekove rezerve prema Sporazumu išle su naruku onima koji su hteli da ovaj dokument — sa formalnim nedostacima u istoriografskom smislu — vežu za tvorca kompromisa.

3) Hrvatska država će imati nacionalnu hrvatsku vojsku — domobranstvo (ono što su Austrijanci nazivali Heimwehren, a Mađari — Honved);

4) Hrvatska država će, u sledećem periodu, obrazovati „personalnu uniju” sa Kraljevinom Italijom. U vezi sa ovim pitanjem dr Pavelić smatra potrebnim, mada se slaže sa grofom Čanom u pogledu celishodnosti personalne unije Kraljevine Italije sa Kraljevinom Hrvatskom, da eventualno pitanje personalne unije ostane u prvoj fazi u tajnosti kako se ne bi pružila mogućnost za prigovore srpskoj propagandi. Ostvarivanje ove unije biće lako kad se Italija definitivno učvrsti u Hrvatskoj ...

Utvrđuje se podizanje ustanka prema sledećim fazama:

1) Proglašavanje hrvatske nezavisnosti u Zagrebu od strane ... Pavelić, obrazovanje hrvatske vlade, poziv italijanskim trupama da intervenišu radi održavanja hrvatske nezavisnosti.

2) Ulazak italijanskih trupa u Hrvatsku, predvođenih od ustaša koji sad borave u Italiji. Prvi cilj — Zagreb; krajnji cilj u slučaju srpskog otpora, ušće Save i Dunava ili Gvozdena kapija.

3) Potpuna okupacija Hrvatske, deklaracija o personalnoj uniji.

Razmatrana je situacija koja će nastati u Jugoslaviji proglašenjem nezavisne države Hrvatske i ukazano je na verovatnu budućnost drugih pokrajina, i to: Crne Gore koja bi, s obzirom na njen slovenski karakter, mogla biti uređena kao nezavisna država; Slovenije, koja će ostati hrvatska, dok će se Italiji ustupiti ostrva oko Zadra, kako bi se ovom gradu obezbedio lakši pristup moru .. ?

Aprilski rat 1941, 555—7.

MEMORANDUM PETORICE

Zagreb, 31. marta 1941.

... Na sastanku velikog dela poslanika i zastupnika vlasti Banovine Hrvatske, zastupnika hrvatskih kulturnih i ekonomskih institucija iz svih istorijskih krajeva Hrvatske bez razlike na političku pripadnost, održanom u Zagrebu 31. marta 1941. godine, izložena je politička situacija i položaj hrvatskog naroda u okviru Jugoslavije posle državnog puča u Beogradu 27. marta i jednodušno doneta sledeća rezolucija:

„Da hrvatski narod posle ovih događaja ne može više verovati da mu je u Jugoslaviji moguć miran život i nacionalni razvitak, da kod srpskog naroda postoji čvršća volja da Jugoslavija uđe u rat protiv Nemačke, dok hrvatski narod želi mir i saradnju sa nemačkim narodom i smatra da je srpski narod protiv novog poretka u Evropi, — dok hrvatski narod ima razumevanja i želi jedan novi i pravičniji poredak u Evropi; da se predstavnici srpskog naroda nalaze u službi engleske poli-

² Čano se sastao sa Pavelićem u prisustvu šefa svoga kabineta Filipa Anfuza i markiza Bombelesa, zainteresovan da sazna što više o izgledima za ustanak u Hrvatskoj, obliku vlade koji će Pavelić uspostaviti, kao i o reakciji „Srba” na ustanak. Čano je i ovom prilikom razvijao ideje o personalnoj uniji Italije i Hrvatske i njenim konkretnim oblicima. Obecaо je da će Paveliću staviti na raspolaganje sva potrebna sredstva za efikasno rukovođenje pokretom. Italijanska politika jasno otkriva igru na dva koloseka: preko Mačeka, koji je odstupio od ispitivanja terena čim je saznao za ideju o personalnoj uniji, i preko ustaške terorističke skupine, koja je od svog nastanka uživala gostoprimstvo fašističke Italije. Italijanski ministar nije na ustaše ni mogao drukčije gledati nego kao na snagu koju uvek može iskoristiti u bilo kojem pothvatu rušenja Jugoslavije.

tike koja i iz sopstvenih interesa svim silama radi na tome da na Balkanu izazove nemir, nered i rat, dok hrvatski narod ne želi da služi interesima Engleske, koja je uvek podržavala hegemoniju Srba nad Hrvatima" ...

I Jugoslavija je prestala da postoji.

Stvara se slobodna Hrvatska država u svojim istorijskim i etnografskim granicama, uključujući tu Prekomurje, Međumurje, Slavoniju, Dalmaciju, Bosnu i Hercegovinu i hrvatski deo Vojvodine.

II Do donošenja ustava (odnosno zakona državne vlasti) izvršnu i zakonodavnu vlast vršiče nova hrvatska nacionalna vlada sa sedištem u Zagrebu.

III Dostavljajući ovu odluku vladi Rajha, hrvatski predstavnici mole vladu Rajha da izdejstvuje priznanje hrvatske države od strane sila Osovine.

IV Radi obezbeđenja samostalnosti i nezavisnosti novostvorene hrvatske države predstavnici hrvatskog naroda, u ime čitavog hrvatskog naroda, mole vladu Rajha za neposrednu zaštitu i pomoć ...³

V. Terzić, n. d., 498.

³ Joachim fon Ribentrop je 31. marta preko konzulata u Zagrebu radio-telegramom dostavio sledeću poruku: „Molimo da saopštite dr Mačeku na način koji vam bude izgledao podesan, aii koji ipak mora biti strogo poverljivog karaktera, u odgovor na njegove zahteve, koji su nam stigli različitim putevima, a kojima je tražio naše mišljenje, sledeće: Neodložno odvrćamo njega i sve ostale hrvatske vođe da ma u kom obliku saraduju sa današnjom beogradskom vladom. Naravno da davanje ovakvog saveta sa naše strane valja da oстане u najstrožijoj diskreciji. Ako bi postupio po našem savetu, želeli bismo da ostanemo s njim u vezi koju i on sa svoje strane mora obezbediti određivanjem podesnih posrednika." U drugom telegramu kaže se da se Mačeku i drugim hrvatskim vođama saopšti „da u okviru novog poretka predviđamo samostalnu Hrvatsku ako Jugoslavija propadne zbog svojih grešaka. Hrvatske vođe će najviše pridonet ostvarenju tog cilja, ako se uzdrže od bilo kakve saradnje s Beogradom".

Nemci su Mačeku predložili autonomnu Hrvatsku u okviru Jugoslavije. Na ovu ponudu Maček je izjavio da je on „za autonomiju Hrvatske u okviru Jugoslavije sa većim ovlašćenjima, s tim što bi trebalo izvršiti izvesne korekture, odnosno teritorijalne ispravke u Bosni, i formirati jedno posebno hrvatsko ministarstvo u centralnoj vladi". (V. Terzić, *Slom Kraljevine Jugoslavije 1941, Uzroci i posledice poraza*, knj. 1, Beograd, Ljubljana, Titograd, 1982, 497–8) Isti pisac navodi da je vodstvo HSS, sporazumno sa ustašama, 31. marta 1941. održalo konferenciju „preko 60 narodnih poslanika HSS u prostorijama Gospodarske sloge u Zagrebu. Na ovoj konferenciji, kojoj su prisustvovali ustaški prvaci u zemlji i predstavnici vlasti Banovine Hrvatske, doneta je odluka da se od sila Osovine traži da priznaju samostalnu hrvatsku državu." Tom prilikom, kaže, donete su Proklamacija i rezolucija hrvatskih predstavnika. Dokumenti su dostavljeni Berlinu. (*Isto*, 498)

Prema Lj. Bobanu, dva predstavnika HSS, Janko Tortić i Marko Lamešić, zajednički su potpisali rezoluciju sa ustašama, koja je bila upućena Ribentropu. Od predstavnika ustaša potpisali su je E. Bulat, S. Kvaternik i M. Lorković. Bulat piše da je Kvaternik na sastanku jedne ustaške grupe pročitao „deklaraciju" („memorandum") koja bi trebalo da bude upućena Trećem Rajhu rad dobjanja podrške za stvaranje nezavisne hrvatske države. Kvaternik je saopštio da „s Mačekom nema ništa, ali se je od njega odvojila jedna grupa zastupnika s Tortićem na čelu, i oni će s nama. Rat bi mogao buknuti svaki čas. Mora se, stoga, sastaviti jedan proglas za hrvatski narod s pozivom na ustanak i uspostavu Hrvatske Države." Proklamaciju je E. Vezemajer 5. aprila dostavio Berlinu, iako ona nosi datum 31. mart 1941. Lj. Boban se pita: „Nije li možda ovakva proklamacija trebalo da služi Nijemcima kao izgovor za intervenciju u Jugoslaviji?" Isti pisac kaže da je proklamacija „stilizirana tako da se može shvatiti kao da je donesena na jednoj široj skupštini, a potpisali su je opunomoćeni skupštine". Za razliku od V. Teržića, Lj. Boban smatra da ova proklamacija ne predstavlja gledište Mačeka i većine vodstva HSS. (Lj. Boban, *Sporazum Cvetković—Maček*, Beograd, 1965, 375–6)